

DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 45-72.

**TÜRK KÜLTÜR MİRASINI MAYALAYANLARDAN YUNUS
EMRE'DE DERVİŞLERİN, HAM SOFTA MÜDERRİS VE
MOLLALARIN ELEŞTİRİSİ***

Emrah DİNDİ**

ÖZ

Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde, Yesevi öğretinin yayılmasında büyük etkileri olan Yunus Emre'nin dini düşünce sisteminin incelenmesi ve araştırılması kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan, onun pek çok yönüyle ilgili bugüne kadar yüzlerce çalışma kaleme alınmıştır. Ne var ki dervişlerin; müftü, müderris ve mollaların kendilerini, iç dünyalarını kötülüklerden arındırmaksızın namaz, oruç, hac, zekât, kurban; tesbih, seccade, hırka, taç, zikir vb. salt zahiri düzeyde kalan şekilsel dindarlıklarının eleştirisine dair şimdiye kadar araştırdığımız kadarıyla, bir çalışma henüz yapılmamıştır. O bakımdan bu çalışmada, Yunus Emre'nin farklı nüsha ve baskılarından oluşan *Risaletü'n-Nushiy'e'si* ve *Divan*'ında iç dünyasını/gönlünü, arındırmamış, organlarını kötülüklerden alkoymamış ve salt dinin kabuğunda, şeriat makamında yani şekilsel aşamada kalmış ham softaların ahlaki düşünce ve duruştan yoksun dindarlıklarının eleştirisi irdelenmiştir. Bu yönüyle araştırma, alana yeni katkılar sunan, otantik ve özgün bir çalışma özelliğindedir. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı bu araştırma neticesinde, Yunus Emre tarafından, dervişlerin ve zahir şeriat ehlinin özden yoksun, salt şekil ve görüntüde kalan dini tutum ve tavırlarının, din ve Tanrı anlayışlarının yerildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Derviş, Ham Softa, Müderris, Molla, Eleştiri.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, İzmir, Turkey, emrah.dindi@deu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6664-7590>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 18/12/2021

CRITICISM OF DERVISHES, IMMATURE FANATICS, MUDARRIS
AND MULLAHS IN YUNUS EMRE, WHO WAS ONE OF THE
ESTABLISHERS OF TURKISH CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

No doubt, it has great importance to examine and investigate the religious thought system of Yunus Emre, who had great impacts on the Islamization and Turkification of Anatolia and the spread of Yesevi School. In this respect, hundreds of studies have been conducted so far on many aspects of this. However, as far as we have reviewed so far, no study has yet been conducted on the criticism of the formal religiosity, which remains at a purely apparent level, for dervishes, muftis, mudarris', and mullahs' criticisms in terms of mere prayers, fasting, pilgrimage, zakat, sacrifices, rosary, prayer rugs, cardigans, crowns, dhikr, etc. without purifying themselves and their inner worlds of evil. In this context, in the present study, the moral thought of immature fanatics, who have not purified their inner worlds/hearts, did not keep their organs from evil, and remained in the shell of religion, in the mode of sharia, in other words, in the formal step, in the *Risaletu'n-Nushkiye* and *Divan* of Yunus Emre that consisted of different copies and editions, and the criticism of the religiosity that lacked moral thought and stance was examined. In this respect, the study is an authentic and original one making new contributions to the literature. As a result of the study, in which the Document Analysis Method was used, it was found that the religious attitudes of dervishes and people of the apparent sharia, who lacked the essence and remained only in form and appearance, and their understanding of religion and God, were criticized by Yunus Emre.

Keywords: Yunus Emre, Dervish, Immature Fanatics, Mudarris, Mullah, Criticism.

GİRİŞ

Ortaçağın büyük Türk düşünürü sade Türk dervişi Yunus'un şiirlerinde, insanın kuşku ve şüphe içinde oluşu, dünya hayatı, ilahi aşk, vuslat, müşahede, mücahede, vahdet-i vücûd, vahdet-i şuhûd, her şeyin insanda dürülmüş olması, birlik ve dirlik, dünya ve insanın faniliği, ecel, ölüm, ölüm sonrası, kabir hayatı, cennet, cehennem, hesap, mizan, ahiret yaşamı, ömrü boşa geçirme, dört kapı kırk makam yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamları, insanın topraktan yaratılması, aslından kopması dünyaya gelişle yabancılaşması, kimseye hor bakmama, herkesi eşit görme, alçak gönüllü olma, gurur, kin ve kibirli olmama, öfkelenmeme, düşmanlık beslememe, biçim ve görüntüye aldanmama vb. dini, tasavvufi ahlaki konular ele alınmıştır. Anadolu'nun İslamlaşması ve

Türkleşmesinde aynı şekilde Yesevi öğretinin yayılmasında büyük etkileri olan Horasanlı Türkmen Şeyhi Yunus Emre'nin dini düşünce sisteminin incelenmesi ve araştırılması kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Onun dini, tasavvufi, ahlaki, sosyal, kültürel, siyasi, tarihi, ilmi ve edebi kişiliğiyle ilgili bugüne kadar yüzlerce makale, onlarca kitap kaleme alınmıştır. Ne var ki dervişlerin, fakih, molla ve müderrislerin yani sofular ve şeriat bilginlerinin kendilerini, iç dünyalarını kötülüklerden arındırmaksızın namaz, oruç, hac, zekât, kurban; tesbih, seccade, hırka, taç, zikir vb. salt zahiri düzeyde kalan şekilsel dindarlıkların eleştirisine dair şimdiye kadar araştırdığımız kadarıyla, bu nitelikte bir çalışma henüz yapılmamıştır. Sadece Cemal Kurnaz'a ait *Yunus Emre'de Tenkit* adıyla yayınlanmış bir makalede, aynı şekilde İsmail Taş'a ait *Yesevi ve Yunus'ta Sufi Eleştirisi* adlı yayınlanmış bir bildiri de genel ve öz olarak Yunus'un yönelttiği eleştirilere yer verilmiştir. Elbetteki bu çalışmaların alanyazına katkıları azımsanacak değildir. Dolayısıyla bu ürünlerden de faydalanılmıştır. Ancak Yunus'da şekil-öz, form-ahlak eleştirisinin yeni bir yaratım, yeni bir üslup, ifade ve bakış açısıyla ele alınması bu çalışmayı diğerlerinden farklı ve özgün kılmaktadır. O bakımdan bu çalışmada, Yunus Emre'nin farklı nüsha ve baskılarından oluşan *Risaletü'n-Nushye'si* ve *Divan*'ında iç dünyasını/gönlünü, kalbini, düşüncesini arındırmamış, organlarını kötülüklerden alkoymamış ve salt dinin kabuğunda, şeriat makamında yani şekilsel aşamada kalmış, ahlaki duyuş ve düşünceden yoksun dindarlığın eleştirisi irdelenmektedir. Literatür taraması yöntemiyle ele alacağımız bu araştırma, Yunus Emre'nin ahlaktan ve temel insanlık değerlerinden yoksun dindarlık eleştirisini, başka bir deyişle bağlı olduğu amaç, ülkü açısından içinde bulunduğu Müslüman/sufi toplumun ve zahir şeriat ehlinin davranışlarının, Tanrı ve din anlayışlarının eleştirisini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle otantik ve özgün bir çalışma olduğunu düşünmekteyiz ve literatüre yeni katkılar sunacağını ümit etmekteyiz.

1. Dervişlerin, Ham Softa Müderris ve Mollaların Eleştirisi

Yunus'un şiirindeki yergiler büyük oranda ham sofuların, müderris, molla ve müftülerin bağnaz din ve Tanrı anlayışları üzerinde yoğunlaşır. O, dünyadaki eşitsizliğin, adaletsizliğin Tanrının taksimi olduğunu ileri süren kadıların, müderris, müftü ve mollaların bağnaz, kadercî din ve Tanrı anlayışlarını yargılamış, inceden inceye alaylı bir şiir diliyle bunlara başkaldırmıştır. Şöyle ki hem bazı kullarına atlar, avratlar, mallar, mülkler verecek hem de bazılarını bir pula muhtaç kılacak ve bu

taksimatı da Rahim-ü Rahman olan Tanrı yapmış olacak, olur iş değil. Yine bir yandan dilediğini hidayete erdirenin kendisi olduğunu söylüyor olacak, öte yandan suçlunun kim olduğunu araştırarak ve azap edecek? Aynı şekilde hem her şeyi bilen, veren ve alan ve her şeyi yapan, ezelde levh-i mahfuza yazan da kişiyi azdıran da o olacak hem de tutup kişiyi sorgu suale çekip hesap sorup cevap bekleyecek. Hem ezelde kişiyi şakî/âsi eylemiş olacak, hem yaptığı her şeyi o yapmış olacak, nereye yönelirse o yöneltmiş olacak, içini heva, nefis ve şeytan gibi türlü ayıplarla donatmış olacak hem de kişiye hesap sorup, onu suçlayıp cehennemde yakacak, olacak iş mi bu? Bu yargılamaları şöyledir:

Bir kuluna atlar virüp ‘avret ü mâl çoklar virüp
 Hem birinün yok bir pûlı rahm idici Rahmân benem¹
 Sen eyitdün iy pâdişâh Yehdi'l-lâhu limen yeşâ
 Şerîkün yok senin i şâh suçlu kimdür ‘azâb nedür
 Levh üzere kimdür yazan azduran kimdür yâ azan
 Bu işleri kimdür düzen bu su’âle cevâb nedür
 Rahîm durur senün adun Rahîm’lîgun bize didün
 Mürşidlerin muştıladı Lâ taknetu hitâb nedür
 Bu işleri sen bilürsin sen virürsin sen alursın
 Ne kim dilersen kılursın yâ bu soru hisâb nedür
 Biz umaruz mürvetünden cümle iş senün katundan
 Senün o çok rahmetünden bu bir avuç türâb nedür
 Kün’i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün
 Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür²
 Sen ezelde beni ‘âsî yazasın
 Toldurasın ‘âleme âvâzesin

¹ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı* (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts.),174.

² Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 72-73.

Her ne dilersen hakumda işledün
Ne tuşa durdumısa sen tuşladun
Ben mi düzdüm beni sen düzdün beni
Pür ‘ayıb niçün yaratdun yâ Ganî
Gözüm açup gördüğüm zindân içi
Nefs ü hevâ pür-tolu şeytân içi³

Yine bir yandan kıl gibi köprü yapacaksın öte yandan da geç de kevser şarabını iç diyeceksin kıl gibi köprüden (sırât) adam mı geçer? Hem lütfun ile günahları örtüyor olacaksın hem de mahşer meydanında teraziler kurup günahları tartıyor olacaksın ve kişileri ateşe atmaya kastediyor olacaksın? Tanrı bakkal mı yahut pazarcı mı veya attar tüccarı mı ki teraziye ihtiyaç duysun? Kaldı ki günah O'nun huzurunda murdar şeylerin en murdarı, yaramaz şeylerin en yaramazı olduğu halde niçin murdarı açıp da bir daha tartınsın? Hem bütün mahlûkatın Rabbi olacaksın hem de cehennem ateşinde ben hoş bir şekilde yanacağım sen de seyredeceksin öyle mi? Beni öldürüp gözüme toz toprak doldurdun geçmedi mi intikamın? Madem sonum bir avuç toprak ve cehennem ateşi o halde bunca kıyl-u kale ne gerek vardı Ey haşmet ve azamet sahibi? şeklinde tasavvuf anlayışı ile sevecen, bağışlayıcı ve koruyucu bir Tanrı sevgisine ulaşan, böyle bir Tanrı'ya inanan Yunus, kin, sorgu sual, ceza, cehennem, azap ve intikam gibi ulema tarafından bağnazlık ve katılıkla donatılan Tanrı tasavvurunu inceden inceye yermiştir.⁴

Kıl gibi köpri yaparsın geç diyü
Geçüben kevser şarâbın iç diyü
Kıl gibi Sırât'dan Âdem mi geçer
Yâ üzilür yâ tayanur ya uçar
Yine fazlundur kulunı geçüren
Geçüben kevser şarâbın içüren
Terezü kurdun günâhum tartmaga

³ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 340-341.

⁴ İlhan Başgöz, *Yunus Emre* (İzmir: Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 1999), 107.

Kasd idersin beni oda atmaga
 Terâzû ana gerek bakkâl ola
 Ya bazirgân tâcir ü ‘attâr ola
 Çün günâh murdârlarun murdârıdur
 Hazretünde yaramazlar kârıdur
 Pes niçün murdârı açup tartasın
 Sen gerek lutfila anı örtesin
 Sen basîrsin hod bilürsin hâlümü
 Pes ne hâcet tartasın a‘mâlümü
 Haşâli’l-lâh senden iy Rabbü’l-enâm
 Sen temâşâ kılasın ben hoş yanam
 Geçmedi mi intikâmun öldürüp
 Çüridüp gözüme toprak toldurup
 Bir avuç topraga bunca kıyl u kâl
 Neye gerek iy Kerîm-i Zü’l-Celâl⁵

1.1.Dervişlerin Eleştirisi

Yunus Emre, madde ve meta/cennet, cehennem karşılığında Tanrıya kulluğu eleştirdiği gibi derviş, fakih, müftü, müderris, hacı, hoca, kadıve mollalarda, beylerde, sultanlarda ve zamanının halkında ideal kulluğa aykırı tutum ve tavırları da tenkit etmiştir.⁶ Her ne kadar kimi şiirlerinde dervişleri yere göğe kondurmasa, onlara hor bakan, onları incitenleri eleştirse de⁷ ve iyiden iyiye dervişleri idealize etse de medreseden sonra dâhil olduğu dervişler topluluğunun kötü hallerine tanık olmuş olmalı ki onları kınamaktan da çekinmemiş, dilde ve sözde dervişliğin aynı şekilde görüntü Müslümanlığının eleştirisini de ihmal

⁵ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 341-342.

⁶ Cemâl Kurnaz, “Yunus Emre’de Tenkit”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX, 1-2, (1991), 260.

⁷ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 304-306; Başgöz, *Yunus Emre*, 47-48.

etmemiştir. Yunus'un şiirindeki yergi, büyük oranda ham sofuların bağınaz din ve Tanrı anlayışları üzerinde yoğunlaşır. Onun şiiri bu yanı ile çığır açıcı ve kalıcı olmuştur.⁸ Dolayısıyla dervişlerin derviş adına layık hareket etmediklerini, görüntü ve sûretlerinin başkalarını yanılttığını, zahir ve kabuklarının Tanrı eri görüntüsü verdiğini ancak özlerinin, tamamen riya, gösteriş, çıkar, iftihar ve övgü olduğunu, dilleri ile Şeyh'in (Çalab'ın) ululuğundan söz ettiklerini belirtmiştir. Bununla beraber yollarında şaşkın olduklarını, akıllarının karışık, tam tersine, nefislerinin ise güven ve asayiş içinde olduğunu, suretlerinin halka güldüğünü, yani halkı mutlu ettiğini ancak Hakka kulluklarının olmadığını, yaptıkları işlerin yanlış olduğunu, yürüyüşlerinin riya, gönüllerinin buğz, kin, kibir ve düşmanlık dolu olduğunu, aldatıcı derviş hırkalarının yani dini görüntülerinin suçlarını örttüğünü, hayatlarının tamamen ham olduğunu, türlü türlü suçlar işlediklerini dolayısıyla perdeler kalktığı gün işlerinin zor olacağını ifade etmiştir. Aşağıdaki dizelere bakıldığında kızım sana söylüyorum gelinim sen işit türünden Yunus'un kendi üzerinden ham softa dervişliği eleştirdiği, içinde yaşadığı dervişler topluluklarının eksikliklerini dile getirerek bir öz eleştiri yaptığı görülür. Daha önce de belirttiğim gibi dikkatleri üzerlerine çekmemek, baskılara maruz kalmamak için sufilerin, şairlerin ve ediplerin kullandığı bir üslup idi aslında bu. Bu üslupta şair, sözde kendini eleştiriyor yahut kendine hitap ediyor ama gerçekte oklar toplumdur.

Ey bana derviş diyen, nem ola derviş benim
Ya bu adıma lâyıık, hani elimde iş benim
Derviş derler adıma, bakarlar suratıma
Bilmezler ki dirliğim, külli sitayiş benim
Dil ile şeyhim ulu, yolda alûdan alû
Aklım evi kaygılı, nefsim asâyiş benim
Suretim güler halka, ya kani kulluk Hakka
Bu dirliğime bak a, hep işim yanlış benim
Kendi izimi bilirem, saluslanuben yürürem

⁸ Başgöz, *Yunus Emre*, 106.

Buğz ü kibr ü adâvet, gönlümü almış benim
 Suçumu örter hırkam, dirliğim cümlesi ham
 Bir gün yırtılısar perdem, zehi düşvar iş benim
 Derviş deye dolundum, ulu suçta bulundum
 Yunus umduğum Haktan, rahmet imiş benim⁹

Yine Yunus amele, eyleme, davranışa yansımayan salt dilde, görüntüde kalan Hak sevgisinden de söz etmiştir. Sözde değil, özde ve eylemde görkemli ameller yapmak gerektiğini, dil ile şakılamakla, çok maniler söylemekle, onu dövmek buna sövmek, vara yoğa öfkelenmek, kızmakla ve doğruya varmayınca dervişlik olunamayacağını ifade etmiştir. Bastığı yerde ot bitirmeyen, vardığı yerde derdi dindirmeyen öfkeyi; imansızlık, küfür ve dalalet olarak niteleyen Yunus, görüntüde/surette sakın, tesbihi elinde asa gibi, neredeyse çöpü incitmeyecek derecede öyle yola ayak basan, sakın ancak bir anda öfkesine kapılan, tesbihi kırıp imameyi yıkan, asayı kırıp kavga koparan, öfkenin kendilerini ele geçirip hükmettiği özünü İslamlaştıramamış kılıkta kıyafette, kisve ve kostümde kalan, kendilerini düzeltmeyi bırakıp başkalarını sınayan, yolda doğru gidenleri kınayan sofulardan da eleştirel bir dille söz etmiştir. Özünü doğrultamamış ancak surette sofulara bu eleştirilerini şöyle dile getirmiştir:

Baksan bir kişiye suretâ sakın,
 Ne sıfat olduğunu ne bilirsin?
 Boynunda tespihi elinde asa,
 Çöp incinmeye, yola öyle basa
 Bir bakarsın ansızın çıkagelir,
 Tespih kırıp imame yıkagelir
 Asayı kırıp koparır bir kavga,
 Hiç yüzü yok ki bir kimseye baka

⁹ Burhan Toprak, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2006), 92; Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 184-185.

Sual ettim: “Sofi bu ne hâldir?
Senin gibi kişiye bu muhaldir!”
Özür diledi ki: “Ben bir kişiyim,
Fılan derler bana filan eşiyim.”
Bilirim onu itaati yoktur,
Halk içinde iyi sıfatı yoktur
Benim gibi kişiye hürmet etmez,
Cevap verir bana, öğüt işitmez
Ben ona vurdum, o yakamı tuttu,
Bana karşı gelip Hakk’ı unuttu
Ne diyeyim, ele geçirip onu,
Hükmetmiş hep ona öfke divanı¹⁰
Yunus; şimdi sen dil ile, ben Hakkı severim deme
Ol padişah hazretine, görklü meta’iltmek gerek¹¹

Sapmadan kişinin kendi özüne varması, özünü doğrultması önemlidir Yunus’un bu düşüncesinde. O nedenle “*Cümleler doğrudur sen doğruysan, Bulunmaz doğruluk sen eğriysen*” sözleriyle her kişinin kisve ve kostümünü değil önce kendi özünü, esasını doğrultması gerektiğinden söz etmiştir. Herkese daim doğru sözlü ve doğru bakışlı olmayı önermiştir. Ona göre özünü doğrultanlar derinlerde yüzer, arş’ta ferş’te gezer hatta arş ve ferş bile bunlar için bir mahal değildir. Doğrular, dürüstler için daha ötelerde perde yoktur. Dürüstlük dirliği ebedidir. Doğrular, tecelliye ererler, ezel de ebed de onların nazarında birdir, iki âlem de (dünya ve ahiret) Tanrı’ya vuslatta bir hicab/engel ve bir ateştir, bugün de yarın da dürüstler için birdir. Ne zahir/nesnelere âlemi, görüntüler dünyası ne de batın idealler âlemi/cennet, Tanrı’ya varışta onlar için hicab değildir. Zahir neyse batın da odur onlar için.¹²

¹⁰ Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n-Nushîye)* (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2013), 66-68.

¹¹ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 65.

¹² Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı*, 136-139.

Dolayısıyla kişinin/dervişin Tanrı'dan nasip alabilmesi, eğriliği bırakması, doğru yola ermesi için, Çalab'ın taht kurup oturduğu gönlünü, içini öncelikle kibir ve kinden, her türlü pastan temizlemesi gerekir.

Sen derviş olamazsın¹³

Eğriliğin koyasın, doğru yola gelesin

Kibr ü kini çıkargıl, erden nasip alasın

Gönülde pas oturur, anda seni yitürür

İçeru şah oturur, girmezsin kim göresin¹⁴

Yunus Tanrı evi ve hanesi olarak gördüğü insan gönlünün her tür öfke ve kinden temizlenmesi gerektiğini, öfke ve kinin Tanrı yolunda engel olduğunu, içindeki kötü güçleri silip süpürmeden, özünü arındırmadan, duygularını kontrol etmeden, softanın savm-ü salat, hacc-ı zekâtının, elini yüzünü yıkamasının/abdest almasının ve rahleler kurup aşır/Kur'an okumasının fayda etmeyeceğini, Tanrının karargâhı olan içini kine, öfkeye kaptırdıktan, içi harap olduktan, lafı bol ortada işe yarar iyi bir işi olmadıktan, gizli sıfatını/özünü arıtmadıktan sonra dış duvarını, görüntüsünü riyayla örmesinin, sarık, seccade ve tesbihle süsleyip bezemesinin, bu zahiri, görüntüsel dış ibadetlerinin bir yararının olmayacağını dile getirmiştir. Tenin tertip ve tanziminin terkedilmesi, benlikten vazgeçilmesi gerektiği, insanın içini/gönlünü imar etmedikçe dışını/şeklini mamur eylemesinin bir faydasının olmayacağı,¹⁵ kişinin içi ve dışı murdar iken, dünya gözü aydın, gönül gözü kör ve uyur iken, gönlü karanlıkla dolmuş iken, yalan dava ve yanlış yol ile sureti, dini kostüm ve kisveyle nakşetmekle, dil ile dervişliğin/âşıklığın olamayacağı yönünde sofuların ve şariat bilginlerinin özden yoksun biçimci şekilci görüntü dindarlığına tenkitlerde bulunmuştur. O bakımdan Özçelik'in dediği gibi inandığı dini şekil olarak değil de muhteva olarak ele alması, onu dinin zahirine bakan dindarlardan ayıran en temel bir özellik olsa

¹³ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 104-105.

¹⁴ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 169.

¹⁵ İsmail Taş, "Yesevi ve Yunus'ta Sufi Eleştirisi", *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu*, (Karaman: Karaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2010), 281.

gerektir.¹⁶ Yukarıda sözünü ettiğimiz bu tenkitler, aşağıdaki manzum ifadelerinde şöyle yer almıştır:

Evi süpürmedim, kim gelir bize?
Süpürgeci yok, kim gelip de düze?
Bunca ihmal edilmiş bu haneye,
Kim çağıra dostu: “Bize gel!” diye
Niçin geçmez acep yol bu aradan,
Öfke aldı yolu, bil her yöreden
Çok zamandan beri öfke yol almış,
Kimse izlememiş gizlide kalmış.¹⁷
Kurtarmaz elini yüzünü yuman,
Hak’tan korkmazsan boştur, aşr okuman
Değil öğüdüm, kusur bulmak için,
Sana bütün nasihatim, hak için
Riyayla örünce dış duvarını,
Hırsızlar aldı, içteki şarını
Dışında sarık, tespih ve seccade,
İçinde zünnâr bağlı, can belinde
Bezedin dış yüzünü, için harap,
Hiç kimse beğenmez, nedir sebep?
Böyle giderse hâlin nasıl olur?
Hiç iyi bir işin yok, lafın boldur
İşe yaramaz bu dış ibadetin,
Arı olmaz ise gizli sıfatın
Senin bâtın evini hırsız aldı,

¹⁶ Mustafa Özçelik, *Bizim Yunus* (Ankara: T.C Eskişehir Valiliği, 2010), 82.

¹⁷ Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı*, 76.

Şu zâhir amelin dışarda kaldı
 Senin için şudur hepsinden evla,
 Kulluğun gizli olmalıdır dostla¹⁸
 Terk eylegil ten tertîbin gider senden benlik adın
 İçün 'imâret olmadın taşundagı ma'mûr nedür¹⁹
 İçün taşun murdâr iken 'ışk n'eylesün senünile
 Gönlün gözi uyur iken 'ışk n'eylesün senünile
 Âşıklara yoldaş olup sâdıklara yâr olmadun
 Ölmezdin öndin ölmedün 'ışk n'eylesün senünile
 Dünyâ gözün rûşen idüp gönül gözün kör eyledün
 Zulmet tolicak gönlüne 'ışk n'eylesün senünile
 Bize girçek dervîş gerek cihân toldı da'vâ ile
 Yalan da'vâ iderisen 'ışk n'eylesün senünile
 Dervîşliği sanma hemân sûret düzmegile olur
 Dilde ise senün işün 'ışk n'eylesün senünile²⁰

Yine Yunus sofuların özden, dinin ruhundan, evrensel ahlaki edimlerden yoksun görüntü dindarlığını eleştirmeye devam ediyor. Bu sofuların halk arasında ellerinden tespîhlerini, dillerinden marifeti düşürmediklerini ancak gönüllerinin aymaz olduğunu, ne tesbihi ne marifeti kabul etmediklerini, riya ile kulluk ve taatte bulduklarını, maksatlarının başka şeyler olduğunu, dillerinde zikirlerinin çok ancak sabırlarının yok olduğunu, ağızlarından çıkan ve kulaklarının işittiği zikirleri maalesef kalplerinin, iç dünyalarının asla işitmediğini, görenlerin başlarındaki taca, üzerlerindeki hırkalara bakıp ellerine kapandıklarını, şekle aldanıp zerrece günah işlemediklerini zannettiklerini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde bu dervîşlerin/sofuların ibadet ve taatlerinin

¹⁸ Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı*, 71-72.

¹⁹ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 46.

²⁰ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 46.

taçta yani dilde ve dış görüntüde olduğunu, iç pazarlarının boş ve kof olduğunu, bunların ettiğini dinden dönenlerin bile etmediğini, görenlerin sofı sandıklarını, selam verip saygı duyup kendilerinden çekindiklerini, marifetten söz ederken bile riyakârca davrandıklarını, gönüllerinin büyüklenme, kibir ile dolu olduğunu deşifre etmiştir. Dolayısıyla tarikat ehlinin riyasına bir reaksiyon olarak meydana gelen, hususi giyim, tekke, zikir vb. şeylerle halktan ayrılmayı kabul etmeyen hatta yaptıkları kötülükleri aşikârca yapan ancak iyiliklerini gizleyen dolayısıyla da halkın kınamasına maruz kalan ve bu yüzden Melâmeti diye isimlendirilen Horasanîlerin Anadolu'daki uzantısı olan²¹ Türk düşünürü Yunus Emre, dönemin dindarlık anlayışını iğneleyici bir üslup ile eleştirerek dervişliğin görüntü ve şekille, cübbe ve sarıkla, hırka ve taç ile olmayacağını, gönlünü derviş eyleyenin şekle hırkaya muhtaç olmayacağını, dışını değil içini derviş eylemeyi dile getirmeyi ihmal etmemiştir. Benzer şekilde Yunus, şeyhlik adını takınıp da taati bir tarafa bırakmış olan, adları şöhret olmuş, ancak cümle taatleri suç olan, kerametim var diye halka caka satan, gösteriş/riya yapan şeyhleri de “*nefsini Müslüman etsin var ise keramet?*” diyerek, bunları, daha kendi benlerini, özlerini dahi Müslüman edememiş olmakla eleştirmiştir. İşte Yunus 13. yüzyıl sufiliğın yahut müslümanlığın bu portresini aşağıdaki dizeleriyle ortaya koyuyor:

Sofuyum halk içinde tesbih elimden gitmez
 Dilim marifet söyler, gönlüm hiç kabul etmez
 Boynumda icâzetim, riya ile tâatim
 Endişem ayruk yerde, gözüm yolum gözetmez
 Hoş dervişem sabrım yok, dilimde ezkârım çok
 Kulağımdan gireni, hergiz içim işitmez
 Görenler elim öper, tac ü hırkama bakar
 Şöylece sanırlar beni, zerrece günah etmez
 Taşımda ibadetim, sohbetim hoş tâatim
 İç pazara gelince, bin yıllık ayyar etmez

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı, Sanatı ve Şiirleri* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1975), 4.

Dışım derviş, içim boş, dilim tatlı, sözüm hoş
 İllâ ben ettiğimi, dinin denşüren etmez
 Görenler sofu sanır, selâm verir utanır
 Anca iş koparaydım, el erüben güç yetmez
 Söylersem marifeti saluslanırım kati
 Miskinliğe dönmeğe, gönlümden kıbir gitmez
 Yunus eksikliğini Çalabına arzeyele
 Anın keremi çoktur, sen ettiğin ol etmez²²
 Dervîşlik didükleri hırkayla tâc degül
 Gönlün dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül
 Hırkanun ne suçu var sen yolına varmazsan
 Vargıl yolınca yürü er yolu kalmaç degül²³
 Miskîn Yûnus dir çağırur ‘âşıkıyam miskînlerün
 Dervîş degülise taşum içümi dervîş eyleyem²⁴
 Takındım şeyhlik adın kodum ma’şuk tâatın
 Verdim nefsin muradın kani Hakk ile pazar
 Yayıldı Yunus adı suçtur cümle tâatı
 Çalab’ım inâyeti suçun geçire meğer²⁵
 Kerâmetüm var diyen halka sâlûslık satan
 Nefsin müsülmân itsün varısa kerâmeti²⁶

²² Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 106; Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 92.

²³ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 129.

²⁴ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 161.

²⁵ Abdülhakî Gölpinarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri* (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2006), CCXLIV.

²⁶ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 311.

Ulu Bilge Yunus döneminin dervişlerinde ahlaki çöküntüyü öz eleştirel bir üslupla dile getirmeye devam ediyor. Dervişlerin derviş geçinenlerin, ellerine geçinceye dek haram yemediklerini, ancak ellerine geçince affetmediklerini, dillerinin Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh vb. zahiri ilimlerle ancak gönüllerinin dünya sevgisiyle dolu olduğunu, dış görüntülerinin iyi ad, nam ve şöhrette fakat gönüllerinin fasit taatte olduğunu, bu türden içi dışı bir olmayan ikiyüzlü aldatıcı insanların nerede ise bulunmadığını, dışları tanıdık, içleri yabancı, dilleri hoş ancak gönülleri mürted olan, işleri kötü olduğu halde adlarının/namlarının iyi olduğunu dolayısıyla böyle fitnenin bulunmadığını, dışlarının parlak ne var ki içlerinin ham, ahlaki olarak bir adım ileri gitmedikleri halde Tanrı'dan haber vermeye kalkıştıkları, hırkalarının yani derviş görüntülerinin suçlarını örttüğünü, gönüllerinin başka pazarlarda, dinlerinin ise maalesef dillerinde olduğunu açık yüreklilikle dile getirmiştir. Şeyler, pırlar, dervişler ve ulema geldiğinde halkın hep ayakta durup onlara saygı hürmet gösterdiklerini, bunların ise kendi çıkar ve menfaatleri için başköşeye geçip kalın döşeğe, düz yere çöktüklerini, riyakârlık, hilekârlık ve düzenbazlıkla ele geçirdikleri bu fırsatlardan dolayı artık maşuktan ayrı kalmış olma derdinin işlerine yaramadığını gözler önüne sermiştir. Bu eleştirileri onun şiirlerinde şöyle yer etmiştir:

Ben dervişim diyenler haramı yemeyenler
Haramın yenmediği ele girince imiş²⁷
Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul
Dilümde ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever
Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ'atda
Bulunmaya Bagdâd'da bencileyin bir 'ayyâr
Taşum biliş içüm yâd dilüm hoş gönlüm mürted
Yavuz işe eyü ad böyle fitne kanda var
Taşum göyner içüm ham dirliğüm budur müdâm
Yol varmadum bir kadem 'Arş'dan virürem haber
Hırkam suçuma perde endişem fâsid yırde

²⁷ Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Önsöz.

Gönlüm ayruk bâzârda dilümde sözüm esrâr²⁸
 Halk hep ayağa durur ben seğırttim oturdum
 Geçtim sadır yerine döşek kalın yerim düz,
 Bunun gibi sâlûsluk çünkim elime girdi
 Artık n'îşîme yarar derd ü firak âh u sûz²⁹

1.2. Müderris ve Mollaların Eleştirisi

Yunus Emre'nin tümünden yergiyeye ve kınamaya ayrılmış şiirlerinin sayısı azdır. Bunların bir kısmında yergi bize Dede Korkut'taki ozanı hatırlatır. Geneldir, belli kişilere ve sınıflara yönelmez. Belli bir zamana ve insan çevresine oturmaz. Somut insanları ve olayları bize vermez. Ama Yunus Ozan gibi dolaylı da konuşmaz, söyleyeceklerini açıktan dobra dobra söyler. Kimi şiirlerinde ise bu yergi yerele, özele ve somuta iner.³⁰ Bu özel yergilerinde Yunus, döneminde toplumun her tabakasından görülen ahlaki yozlaşmadan özellikle de müderris, âlim ve hocalardan hatta beylerden de yakınmaktadır. Yapmış olduğu eleştirilerinde bu sınıf için şiirlerinde genelde cahil, zahit, hoca, danışman, münkir, münafık, şeriat oğlanı ve leş kuzgunu gibi isimler kullanılmıştır. Dolayısıyla kendini bilmek ve yenmek isteyen dervişlerin yolunun hacının, hocanın, şeriat bilginlerinin daha doğrusu bilgin geçinenlerin yani danışmanların (danışmentlerin) yolu olmadığını ifade etmiştir.³¹ Adam gibi Müslümanın nadir olduğundan, şeriat âlimlerinin medresede okuduklarını tutmadıklarından, pek çok bina ve irab gibi zahir ilimleri okuduklarından ancak havfu reca/Tanrı korkularının olmadığından, Kur'an'a kulak verilmediğinden, dervişlerin kendi yollarını gözetmediklerinden, halkın öğüt işitmediğinden, beylerin mürüvvetinin kaybolduğundan, yediklerinin yoksul eti, içtiklerinin kan, er gelmiş er gidecek olmaları gerekirken, erlikten el etek çekmiş olduklarından, şerden neredeyse Deccâl'in ortaya çıkacağından, helal ve haramın birbirine karıştığından sızlanıp yakınmıştır. Aynı şekilde zamane Müslümanlarının kötü halde

²⁸ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 33-34.

²⁹ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 84; Gölpinarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Önsöz.

³⁰ Başgöz, *Yunus Emre*, 105.

³¹ Sabahattin Eyuboğlu, *Yunus Emre* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1971), 49, 51.

olduğundan, helal lokma yerine haramın kıymetli olduğundan, haram ile hamirin/içkinin yaygınlaştığından, fesat işler yapanların saygıyla anıldıklarından, fakirlerin miskinlikten ellerini çektiklerinden, peygamber yerine geçen hocaların halkın başına zahmet ve dert olduklarından söz etmiş, bu nedenle de dönemi ahir zaman olarak görmek durumunda kalmıştır. O, ikiyüzlüleri, gösteriş olsun diye ibadet edip ardından günah işleyenleri, halka müslümanlık tasladığı halde gönül kıran, menfaatine düşkün olan ve şöhret peşinde koşan, İslam'ın deruni manasından yoksun olan, gayeleri şekil ve gösteriş olan şeriat oğlanlarını, müderris, müftü ve mollaları daha doğrusu hocaları kınamış, bunlardan acı acı şikayet etmiştir.³² Talat Halman'ın dediği gibi böyle çarpıcı protestolar, dünya şiirinde bile az rastlanır güçtedir. Denilebilir ki yalnızca Yunus'un yaşadığı Orta Çağ'da değil, 19. yüzyıldan önce herhangi bir ülkenin herhangi bir döneminde, adaletsizliğe ve sömürüye böyle başkaldırmış pek az şair olmuştur.³³ Bu sızlanma ve yakınmalar, onun dizelerinde şöyle yer etmiştir:

İşidün iy ulular âhir zamân olısar
Sag müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar
Dânişmend okur dutmaz dervîş yolın gözetmez
Bu halk ögüt işitmez ne sarp zamân olısar
Gitdi begler mürveti binmişler birer atı
Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar
Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden
Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar
Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar³⁴
Müsülmânlar zamâne yatlu oldı
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı

³² İbrahim Ağâh Çubukçu, "Yunus Emre ve din felsefesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX (1973), 11.

³³ Talat Halman, *A'dan Z'ye Yunus Emre* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 28.

³⁴ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 49; Gölpinarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Önsöz.

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz
 Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu
 Harâm ile hamîr tutdı cihânı
 Fesâd işler iden hürmetlü oldu
 Fakîrler miskînlikden çekdi elin
 Gönüller yıkuban heybetlü oldu
 Peygamber yirine geçen hocalar
 Bu halkun başına zahmetlü oldu³⁵

Türk-İslam mutasavvıfı Yunus felsefesinde şekil, biçim ve görüntü yanıltıcı ve yalancıdır, dolayısıyla aldanılmaması gerekir. Yetmiş iki millet bir görülmeli, hor, hakir, aciz, fakir miskin olanlar er görülmeli yani diğerine denk görülmelidir. Toplumda basit, bayağı aba giyenlerin değersiz aşağı görülmemesi gerektiği gibi, parlak, yıldızlı elbise giyenlerin, makam, mevki, riyaset ve dava sahiplerinin de üstün görülmemesi gerekir. Çünkü Hz. İsa gibi dünyayı terkeden nicelerinin Tanrının katında fevka'l-ulâ'ya yani en yüce mertebelere çıktıklarını, Karun gibi nice şaşaalı, yıldızlı parlak elbise giyen dünyayı kovuşturan makam, mevki sahiplerinin ise toprak altına indirildiklerini ifade etmiştir. Aba yahut atlas giyenlerin, medreselerde zahiri ilimleri okuyanların görüntülerinin aldatmaması gerektiğini; namaz, oruç, hac, zekât, kurban vb. şeriataın şekli ritüellerini yerine getirenlerin görüntüsel taat ve ibadetleriyle başkalarına ta'n etmemeleri, mağrur olmamaları gerektiğini, mağrur olanların merdud olabileceğini çünkü şeriata göre merdud olan kefen soyucunun Hak katında makbul olduğunu, yine şekil, suret, biçimde küfür donunu giymiş nicelerinin gerçekte canları içinde gönüllerinin imanla dolu olduğunu, dolayısıyla görüntüye aldanılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Yunus'un aşağıdaki dizelerinde gördüğümüz bu ifadelerinde, insanın özünü, kalbini, canını, ruhunu, zihnini ve eylemlerini kötülüklerden tezkiye ve tasfiye etmeyi amaçlayan tekke din anlayışı karşısında dışını dinin formel ödevleriyle, atlas libasla süsleyen şariat ehlinin ve medrese ulemasının gurura kapılmalarına dolaylı olarak bir eleştiri söz konusudur.

³⁵ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 316-317.

Kamusun bir gör, kemterin er gör
Alu görmegil pelâs giyeni
Tez çıkarırlar fevkal'ulâya
Bin İsa gibi dünya yakarı
Tez indirirler tahtesserâya
Bir Karun gibi dünya kovarı
Âşık olanın nişanı vardır
Melâmet olur belli beyarı
Zühdüm var deyu ta'n eylemegil
Merdut ederler mağrur olanı
İlmim var deyu mağrur olmagil
Hak kabul etti kefen soyarı³⁶
Egerçi küfr tonını geydi sûret
Gönül cânı görür îmân içinde³⁷
Dinin terk idenün küfürdür işi
Bu ne küfürdür îmândan içerü³⁸

Yine bazı riyaset, makam, mevki ve dâva sahibi olan ve zahiri ilimlerde kâmil geçinen dünya leşi kuzgunlarının ehl-i tariki inkâr hallerini, gözde hor ve hakir görülen, fakir ve miskin gezen âriflerin kemallerini beyan eden Yunus'un "*Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere/Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu*" beyti de şeklin, görüntünün yanıltıcı ve aldatıcı olduğunu beyan eder. Niyâzî Mısri'nin (ö. 1105/1694) yorumunda geçtiği gibi bu beyit, ariflerin, âşıkların zâhirlerinin/dış görüntülerinin fakr ü fenasını ve tezellül ü meskenetlerini görüp istihza tariki ile onlara bazı sualler eylediklerini, gözlerine sinek kadar görünmeyen âriflerle söze ve irfana geldiklerinde sinek misali olan bu fakirin/ârifin, şahin gibi ol kartalı kaldırıp yere vurduğunu beyan eder.

³⁶ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 177; Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 278.

³⁷ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 278.

³⁸ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 234.

Yani gözde ve görüntüde hor olan derviş azamet ve şöhret sahibi olan filân efendiye/abid, zahit ve âlimlere galip olup onu sindirmiştir. Kartal her ne kadar gözde büyük ise de yediği leştir ve kendinden çıkan dahi cifedir. Ama arı her ne kadar gözde küçük ise de yediği güzel kokulu çiçeklerdir, kendinden çıkan dahi güzel lezzetli baldır. Dolayısıyla görüntüde/zahirde arı, küçük, zayıf ve çelimsiz görülse de hakikatte kartaldan daha değerli ve daha güçlüdür.³⁹ Yunus, gökten inen dört kitabı günde bin kez okusalar da eğer erenleri, âşıkları yadsıyor, inkâr ediyor, telin ve tekfir ediyor iseler gerçekte onlar Hak'tan uzaktırlar diyerek o dönemde zahir şeriat ehli tarafından ariflerin ve erenlerin yadsındığına işaret etmiştir.

Gökten inen dört kitâbı günde bin kez okursan

Erenlere münkirisen dîdâr ırak senden yana

Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol

Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana⁴⁰

Usul esas, yol, yöntem vb. açılardan medreselilerle marifet ehlinin yol ve yöntemlerine temas ederek dolaylı yönden medreseye eleştiride bulunmuştur. Söz gelimi şeriat makamında evliya olanın hakikat makamındaki ideal kulluk yaşamına göre gerçekte inkârcı (kâfir) yani nankör olduğunu, kendilerinin medreselerde okutulan zahiri şeriat ilimleri değil, marifet/hakikat ilmi talipleri olduklarını, ilim için okudukları kitabın, şeriat kitabı değil aşk kitabı, medreselerinin ise aşk medresesi/Çalap okulu olduğunu, müderrislerinin ise medreselerde biçimsel ilimleri okutan müderrisler değil Çalap Taala olduğunu ifade etmiştir. Tekkelerde taliplerin kendi ilahi aşk kitapları yerine medreselerde okutulan zahiri din ilimlerinin gerçekte kişinin kendi gözlerine perde olduğunu, aslında bu ilimlerin dünya ve ahiret hesabı için okunduğunu, bunları okuyanların ilahi aşktan fakir ve yoksun olduklarını, Dost'a vuslata bir katkılarının olmadığını “*bu okunan varak nedir?*” diyerek tenkit etmiştir. Ona göre zahiri ilmü amellerin, şekilsel zühd-ü taat ve ibadetlerin aşksız yani Tanrisal sevgi ve muhabbet olmadan değeri yoktur

³⁹ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 189.

⁴⁰ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 11.

daha doğrusu ona göre helal de değildir. Aynı şekilde Yunus, medreselerde çok kitap okuyan zahir şeriat ehlinin/ulemayı rüsumun kendilerinde/sûfilerde özür, kusur aradıklarını, ancak kendilerinin aşk varakından okumadıklarını dolayısıyla ilahi sırrı bir türlü ayan beyan bilmediklerini, okudukları zahir ilimle de amel etmediklerini, batın/gönül gözünü açıp âşıkla maşukun halini bilmediklerini, maalesef hali kâlden ayırt edemediklerini, Hakka vuslat ve varmada fakihliğin fakihlere bir tuzak olduğunu belirtmiştir. Yunus müftü ve müderrislerin, fakihlerin ilahi aşktan/Tanrısal sevgiden yoksun olduklarını, şayet aşk şarabından, ilahi aşk sohbet ve sözünden nasiplenmiş olsalar bunların mat olacaklarını, ilahi devleti bulup baki olacaklarını, hırka, takke ve cübbe ile âlim olunamayacağını, medreselerde bunca varak kitap okumakla din ve diyanetin olmayacağını, amel etmedikten sonra yedi mushafı yüz bin defa da okusa bir kazancının olmayacağını, bin kez hacca varsa, bin kez gaza etse ve bu uğurda yüz yıl yol kat etse de hatta müderris ve fakih olsa da bir kez gönül yıktı, insanı kırdı ise gerekse varıp yüz yıl okusa da bunların bir faydasının olmayacağını ısrarla vurgulamaktan geri durmamıştır. Çünkü O'na göre gönül, Halil İbrahim'in taştan, tuğladan yapmış olduğu sûrî Kâbe'den daha üstündür. Çünkü gönül Hakk'ın durağı, mekânı ve karargâhıdır. O bakımdan Yunus, Öztelli'nin de belirttiği gibi gönül kırmamanın yahut gönül almanın şekilsel dini ödevlerden daha üstün nitelikler olduğunu telkin etmeye çalışmıştır.⁴¹ Yine Yunus dinin ve imanın aslı olan doğruluk ve gerçeklik olmadan fakihlerin din çattıklarını, gökten inen Allah'ın Kitab'ından haber vermek yerine başka kitaplardan öttüklerini, nice tasnif edilmiş kitaplar okuduklarını, nice bina-u irap/cümle çözümlmeleri yaptıklarını, ancak kendilerinde havf-u reca/Tanrı korkusu, bilinci olmadığını, zahiri ilimleri okuduklarını ancak kendi özlerini bilmediklerini, ibret almadıklarını, Mustafa'nın hadislerini şerh ile söz sattıklarını, riyalı namazlarının çok, hayırlarının az olduğunu, halka fetva verdiklerini ne var ki bu fetvaları kendilerinin tutmadıklarını, okudukları ilimle amel etmediklerini, günahlara daldıklarını, samimiyet ve ihlastan yoksun olduklarını dile getirmiştir. Yunus'un bu beyitlerinde o dönem Anadolu'da medresenin ve müderrislerin, zahiri ulemanın öncülük ettiği zahirde, şekil ve görüntüde kalan, Tanrı bilinci ve sorumluluğu oluşturmayan ahlaktan yoksun din anlayışına aslında bir

⁴¹ Cahit Öztelli, *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri* (İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1992), 56.

eleştiri vardır. Kısaca Köprülü'nün de belirttiği gibi Yunus vb. şâir-mutasavvıflar yalnız ulemayı rüsum için değil zahiri ilimlere karşı da kayıtsız ve istihfakâr davranmışlardır.⁴² Yukarıda sözünü ettiğimiz bu eleştiriler, Yunus'un aşağıdaki dizelerinde şöyle yer almıştır:

Bundan içeri haber işit, edeyin ey yâr
 Hakikatin kâfiri, şer'in evliyasıdır
 Biz talib-ilmiz, aşk kitabın okuruz
 Çalap müderris bize, aşk hot medresesidir
 Evliya safa nazar ideli günden beru
 Hâsıl oldu Yunus'a her ne kim olasıdır⁴³
 Vuslat eri oldun ise, göz hicabın bildin ise
 Dostu ayân gördün ise, bu varlığı bırak, nedir
 İlim hot göz hicabıdır, dünya âhiret hesabıdır
 Kitap hot aşk kitabıdır, bu okunan verak nedir⁴⁴
 İlm-ü hikmet okuyanlar, âşıklıktan fakir-dürür bunlar
 Mansur oldum asın beni, hep dillerde söyleneyim⁴⁵
 Miskîn Yûnus zehr-i kâtil 'ışk elinden tiryâk olur
 'İlm ü 'amel zühd ü tâ'at pes 'ışksuz helâl olmaya⁴⁶
 İy çok kitâblar okıyan sen kim dutarsın bana dak
 Tâ bilesin sırrı 'iyân gel 'ışkdan okı bir varak
 Okımagıl ilmün yüzün ilme 'amel eyle güzin
 Aç gönülünden bâtın gözin 'âşık-ma'şûk hâline bak

⁴² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 321, Dipnot 36.

⁴³ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 91; Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 25.

⁴⁴ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 107; Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 31.

⁴⁵ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 126.

⁴⁶ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 7.

Gör ma'şûkun ne işdedür 'âşık dahı ol işdedür
İkisi bir sır işdedür iki sanup kalma ırak
İkilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün
Hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak⁴⁷
Toldur kadeh sungıl bize 'ışk şarâbından iy sâkî
Ol badyadan gerek bize andan içe şeyh ü fakî
Sohbetümüz ilâhîdür sözüümüz kevser âbıdur
Şâhumuz şâhlar şâhıdur çalgumuzdur dost firâkı
Kim ki bir dem sohbet ola müftî müderris mât ola
Bir İlâhî devlet ola andan içen oldu bâkî
Hırka vü takye yol virmez ferecile 'âlim olmaz
Dîn diyânet olmayıcak n'eylersün bunca varakı
Okıdun yidi mushafı tâ'at gösterürsün sâfî
Çünkü 'amel eylemedün gerekse var yüz bin okı
Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı
Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı⁴⁸
Şeyh ü dânişmend ü fakı gönül yapan bulur Hak'ı
Sen bir gönül yıkdunısa gerekse var yüz yıl okı⁴⁹
Dîn ü îmân bünyâdı togrulukla gerçeklik
Ol tamâm olmayıcak neyile dîn çatarsın
Çün Kur'ân gökden indi anı Allâh buyurdu
Andan haber virsene hâ kitâbdan ötersin

⁴⁷ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 102.

⁴⁸ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 298.

⁴⁹ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 334.

Okursın tasnîf kitâb niçe binâ vü i'râb
 Havf ü recâ sende yok eyle ki bir Tatar'sın
 İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür
 Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin
 İlm okımak ma'nîsi 'ibret anlamagiçün
 Çün 'ibretten degülsin görmedin taş atarsın
 On iki bin hadîsi cem' eyledi Mustafâ
 Anı işitdün meger şerh ile söz satarsın
 Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az
 Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın
 Halkı fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın
 İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın
 Sen fakîhsün ben fakîr sana tanumuz yokdur
 İhlâsıla gelürsen bizden nesne ütersin⁵⁰

Yunus Emre Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam vb. zahiri ilimlerle uğraşan medrese ehline yönelik eleştirilere devam etmektedir. Bunların o kadar çok metinleri şerh ile uğraşmalarına rağmen Hakikat'ın manasını bilmediklerini, erenlerin/Hakikat ehlinin aksine zahir/şeriat ehlinin, ulemayı rüsumun bu ilimlerle uğraşlarında riyâ içinde olduklarını, Hakikat'ın bir deniz şeriatın ise gemi olduğunu, ne yazık ki zahir şeriat ehlinin/ulemayı rüsumun bir türlü gemiden inip de Hakikat denizine dalmadıklarını, dinin şekilsel ritüeller makamı olan şeriat eşliğinde kaldıklarını, içeri girip de ne var ne yok bilmediklerini, Hakikat erenlerinin tersine bu şeriat ehlinin cedel, tartışma, iddia ehli olduklarını, dört kitabı şerhetseler de Hakikat'te asi, günahkâr olduklarını, çünkü tefsir okuduklarını ancak manayı/hakikati bilmediklerini dile getirmiştir. Bu yüzden Faruk Kadri Timurtaş'ın dediği gibi Yunus'a göre Hakka, hakikate, mutlak varlığa ve gerçeğe zahiri ilimlerle değil irfan ve aşk ile

⁵⁰ Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 202.

erişilir.⁵¹ Büyük bir olasılıkla ona alfabe/elif bayı öğretmeye çalışmaları onun bir türlü buna dilinin dönmemesini ifade eden şiirleri ve yine “Zâhir-i hâlde okumağa dili varmayıb, hâme gibi hurûf-ı tebeccînin edâsında kâsır olduğı” yönünde Şekâyik tercümesinde ve yine “Okumak kasdettiğı hâlde, hurûf-i tebeccîyi ikmâle dili dönmediğı”⁵² yönünde Âşık Çelebî’de geçen ifadeler de aslında ilmi Hakikat, ilmi batın, ilmi irfan ve ilmi işaret değil de medreselerde okutulan ilm-i ibare, zahir şeriat ilimleriyle Tanrıya ulaşamayacağından kinâî ve sembolik bir manayı ifade eder. Aksi takdirde bu bilgiler onun okur yazar olmadığını, medreseden habersiz olduğunu dile getiriyor değildir.

Hakikatün ma’nîsin şerh ile bilmediler
 Erenler bu dirliği riyâ dirilmediler
 Hakikat bir denizdür şerî’atdur gemisi
 Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar
 Bular geldi tapuya şerî’at tutdı turur
 İçerü girübene ne varın bilmediler
 Şerî’at oğlanları bahis da’vî kılurlar
 Hakikat erenleri da’vîye kalmadılar
 Dört kitâbı şerh iden ‘âsîdür hakikatde
 Zirâ tefsîr okuyup ma’nîsin bilmediler⁵³

Yunus kendilerinin Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an gibi dört kitabın özüne vakıf olduklarını, dört kitabın mana, maksat ve mesajının elif harfinde belli olduğunu, yani dört kitabın gayesinin marifetullah ilmi ve dürüstlük olduğunu, dolayısıyla diğer alfabe harflerinden ibaret olan zahiri ilimleri kendilerine söyletme çabası içine girmelerine gerek olmadığını, kendilerinin bu zahiri ilimler yolunda şaşırıp azacaklarını ifade etmiştir. O bakımdan Yunus, şeriat ehlinin yani fakihlerin, müderrislerin, zahiri ulemanın (ulemayı rüsum), Hakikat deryasında yüzenlerin niçin yollarını kesmeye çalıştıklarını bir türlü anlayamamaktadır. Yunus’un

⁵¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul: Tercüman Gazetesi, ts.), 32.

⁵² Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 271.

⁵³ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, 31.

aşağıdaki bu dizelerinden Tanrıyı bilme, bulma ve ona varma yol ve yöntemlerinin farklı olduğu medrese ile tekke arasında kadim zamanlardan beri devam eden sürtüşmenin 13. yüzyıl Anadolu'sunda da devam ettiği anlaşılıyor.

Dört kitabın okudum, tahsil ettim bitirdim
 Ne hacet kim, karayı ak üstüne yazarım
 Dört kitabın mânisi, bellidir bir elifte
 Be dedirmegil bana, ben bu yolda azarım
 Yetmiş iki millete suçum budur hak dedim
 Korku hiyanetedir ya ben niçin kızarım
 Şeriat oğlanları niçin yol keser bana
 Hakikat deryasında bahrî oldum yüzerim⁵⁴

SONUÇ

Bu çalışmada dervişlerin, fakih, molla ve müderrislerin, kendilerini, iç dünyalarını ve davranışlarını kötülüklerden arındırmaksızın namaz, oruç, hac, zekât, kurban; tesbih, seccade, hırka, taç, zikir vb. salt zahiri düzeyde kalan şekilsel dindarlıklarına, Yunus Emre tarafından yöneltilen eleştiriler ele alınmıştır. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı bu araştırma neticesinde, Yunus Emre'nin ahlaktan ve temel insanlık değerlerinden yoksun dindarlık eleştirisi, başka bir deyişle bağlı olduğu amaç, ülkü açısından içinde bulunduğu Müslüman/sufi toplumun ve zahir şeriat ehlinin şekil ve görüntüde kalan dini tutum ve tavırlarına, din ve tanrı anlayışlarına yönelik 13. ve 14. yüz yıla has bir öz eleştiri prototipi ortaya konulmuştur. Genel olarak Müslümanların, özelde ise şeyh, derviş, müderris ve fakihlerin, dışını İslamlaştırmış ancak içini/özünü, gönlünü ve halini bir türlü Müslüman edememiş, sadece tesbih ve seccadede, taç, hırka ve hüllede, sarık ve cübbede kalan dindarlık anlayışlarını yeniden gözden geçirip düşünmelerine fırsat vereceğini düşünmekteyiz. Aynı şekilde bu araştırmanın, Türk İslam geleneğinde araştırmacıları bekleyen bu türden daha nice öz bakış ve

⁵⁴ Toprak, *Yunus Emre Divanı*, 97; Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, 136.

eleştirilerin, otokritik düşüncenin Kütüphanelerin tozlu raflarından gün yüzüne çıkarılmasına ve araştırılmasına ön ayak olacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Başgöz, İlhan. *Yunus Emre*. İzmir: Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 1999.
- Çubukçu, İbrahim Ağâh. “Yunus Emre ve din felsefesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX (1973), 1-15.
- Eyuboğlu, Sabahattin. *Yunus Emre*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1971.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 8. Basım, 1975.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2006.
- Halman, Talat. *A'dan Z'ye Yunus Emre*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Basım 1976.
- Kurnaz, Cemâl. “Yunus Emre'de Tenkit”. *Türk Kültürü Araştırmaları*. XXIX, 1-2, (1991), 257-263.
- Özçelik, Mustafa. *Bizim Yunus*. Ankara: T.C Eskişehir Valiliği, 1. Basım 2010.
- Öztelli, Cahit. *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım. 4. Basım 1992.
- Taş, İsmail, “Yesevi ve Yunus'ta Sufi Eleştirisi”, *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu*, Karaman: Karaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2010.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divanı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Tercüman Gazetesi, ts.
- Toprak, Burhan. *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Odunpazarı Belediyesi Yayınları. 3. Basım, 2006.
- Yunus Emre. *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n-Nushîye)*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2013.